

**НАУКОВІ ДИСПУТИ СТОСОВНО ВИЗНАЧЕННЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА
У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ**

**SCIENTIFIC DISPUTES REGARDING THE DETERMINATION
OF THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF FRAUD
IN THE SPHERE OF THE USE OF BANKING ELECTRONIC PAYMENTS**

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Наукова стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Розглядається криміналістична характеристика як елемент методики розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Зазначається, що відносно криміналістичної характеристики необхідно одразу вказати, що з приводу визначеної наукової категорії між дослідниками, починаючи з моменту її введення в структуру методики розслідування та до даного часу, ведуться постійні суперечки щодо нагальності існування вказаного елементу методики. Більшість науковців все ж таки підтримують обов'язковість її наявності в окремих методиках. Ба навіть деякі противники її існування наголошують на тому, що у випадках правильно побудованих кореляційних зв'язків криміналістична характеристика має право на існування. З'ясована необхідність розроблення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів в розрізі докладної побудови кореляційних зв'язків між окремими її елементами, що дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії. Визначено, що криміналістична характеристика – це система взаємопов'язаних даних стосовно криміналістично значимої інформації щодо протиправних діянь окремої категорії, що сприяє їх ефективному розслідуванню завдяки її використанню в проведенні процесуальних дій та розшукових заходів, а також побудові та перевірці версій. Наголошено, що вказана категорія має важливе значення під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Визначено, що саме наявність докладно побудованих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

Ключові слова: *шахрайство, сфера використання банківських електронних платежів, криміналістична характеристика, розслідування, організація, слідча (розшукова) дія.*

The purpose of the article is to study the forensic characteristics of fraud in the field of using bank electronic payments. The scientific article is devoted to the coverage of some aspects of fraud investigation in the field of using bank electronic payments. Forensic characteristics are considered as an element of the investigation methodology of the investigated category of criminal offenses. It is noted that in relation to the forensic characteristics, it is necessary to immediately point out that there are constant disputes between researchers regarding the specified scientific category, starting from

the moment of its introduction into the structure of the investigation methodology and up to the present time, regarding the urgency of the existence of the specified element of the methodology. The majority of scientists nevertheless support the necessity of its presence in certain methods. And even some opponents of its existence emphasize that in cases of correctly constructed correlations, forensic characteristics have the right to exist. The necessity of developing a forensic characterization of fraud in the field of using bank electronic payments in terms of the detailed construction of correlations between its individual elements has been clarified, which will allow law enforcement officers to effectively implement criminal proceedings of the studied category. It was determined that forensic characteristics is a system of interrelated data regarding forensically significant information regarding illegal acts of a separate category, which contributes to their effective investigation due to its use in conducting procedural actions and investigative measures, as well as building and checking versions. It is emphasized that the specified category is important during investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural measures. It was determined that precisely the presence of carefully constructed correlations between the elements of the forensic characteristics of fraud in the field of using bank electronic payments will allow law enforcement officers to effectively implement criminal proceedings of the studied category.

Key words: *fraud, scope of use of bank electronic payments, forensic characteristics, investigation, organization, investigative (search) action.*

Постановка проблеми. Відносно криміналістичної характеристики необхідно одразу вказати, що з приводу визначеної наукової категорії між дослідниками, починаючи з моменту її введення в структуру методики розслідування та до даного часу, ведуться постійні суперечки щодо нагальності існування вказаного елемента методики. Більшість науковців все ж таки підтримують обов'язковість її наявності в окремих методиках. Ба навіть деякі противники її існування наголошують на тому, що у випадках правильно побудованих кореляційних зв'язків криміналістична характеристика має право на існування. З огляду на зазначене, проведемо опрацювання окремих аспектів вказаної наукової категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень надали такі вчені, як Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та інші. В той же час, наше дослідження конкретизувало криміналістичну характеристику як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції науковців.

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що, наприклад, В. В. Тіщенко, вказував на те, що «... під міжвидовою (комплексною) методикою розуміє не просто сукупність окремих видових методик, а їх загальна інтегрована модель, що виконує системоутворюючу і методологічну функцію. Таким чином, розробки теоретичних основ криміналістичної методики ведуться в різних напрямках, що народжують нові підходи, уточнюючи, доповнюючи і оновлюючи відомі і, здавалося б, усталені наукові поняття та положення. Разом з тим, відсутні чіткі позиції по одній з найголовніших проблем теорії та методології – за системою принципів формування криміналістичних методик розслідування. Крім того, не завжди відрізняються принципи науково-теоретичної розробки приватних методик розслідування, з одного боку, і принципи застосування і побудови методики розслідування злочинів у практичній діяльності – з іншого. У цьому зв'язку треба підкреслити, що формування криміналістичної методики розслідування обумовлюється визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна виявити загальні закономірності та взаємозв'язки, властиві основним об'єктам криміналістичного наукового дослідження: діяльності з розслідування злочинів, з одного боку, та діяльності з їх вчиненню – з іншого. Вважаємо, зазначена мета може бути досягнута за допомогою дієвого, системного та функціонального підходів, що утворюють у своїй системі загальний комплексний підхід, і будучи засобом пояснення, конструювання та прогнозування науково-методичних розробок» [9, с. 7-9].

Стосовно структури методики розслідування кримінальних правопорушень, наприклад, Ю. П. Аленін вказував на наявність в ній наступних складових: криміналістична характеристика

(для загальної методики) та окремих видів протиправних діянь (для окремих методик); обставини, які необхідно встановлювати та доказувати; особливості порушення кримінальної справи (на даний момент вказаний етап кримінального провадження виглядає наступним чином – «Особливості аналізу початкової інформації та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань»); типові слідчі ситуації, особливості побудови версій та планування розслідування в окремих умовах; організація початкового та подальшого етапів розслідування в умовах незмінної протидії правопорушникам; організація та використання тактичних операцій при розслідуванні кримінальних правопорушень; тактика проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів (на часі з'явилося такі заходи як негласні слідчі (розшукові) дії); особливості використання спеціальних знань в кримінальному провадженні; взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів з представниками суспільних і державних структур у процесі виявлення та розслідування протиправних діянь [1, с. 244-250].

А вже окрема група науковців (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков та С. Ю. Петряєв) вирізняють наступні елементи в методиці розслідування: «...криміналістична характеристика даного виду злочинів; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування, слідчі версії та планування; особливості виявлення того чи іншого виду злочинів (внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань); початковий етап розслідування, тактика проведення першочергових слідчих (розшукових) дій гласного та негласного характеру; наступний етап розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на цьому етапі; особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами; особливості використання слідчим спеціальних знань в процесі розслідування; заходи криміналістичної профілактики за матеріалами розслідування» [7, с. 204].

Підводячи підсумок, зазначимо, що на основі наведених позицій науковців, нами виокремлено наступні складові в методиці розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:

- криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- особливості початкового етапу розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- особливості подальшого етапу розслідування відповідного виду шахрайств;
- використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- профілактична діяльність уповноважених осіб щодо усунення причин та умов вчинення відповідного виду шахрайств;
- взаємодія окремих підрозділів правоохоронних органів під час розслідування відповідного виду шахрайств;
- реалізацію заходів відповідних тактичних операцій при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Як доречно вказує Т. В. Вискарка, «...криміналістична характеристика є відносно новою категорією в сучасній криміналістиці, оскільки перші згадки про неї почалися лише в сімдесятих роках минулого сторіччя. Найбільшого розквіту її дослідження на теренах української науки почалося приблизно з 2010 року. Саме тоді майже всі вчені-криміналісти при висвітленні питань окремих методик розслідування кримінальних правопорушень вважали за необхідне розглянути і вказану складову. Як наслідок, зазначена категорія стала невід'ємною частиною будь-якої окремої методики. Тому вважаємо за потребу дослідити криміналістичну характеристику як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» [2, с. 106]. Повністю підтримуючи вказану позицію, ми також вбачаємо нагальну необхідність розкрити сутність криміналістичної характеристики визначеного виду шахрайства.

В свою чергу, А. Ф. Волобуєв говорить про те, що «...криміналістична характеристика як кримінально-правова й криминологічна містить у собі інформацію про злочин у цілому, а також елементи, що його складають (об'єкт і об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону). На відміну від інших характеристик вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для всіх видів злочинів. У межах певного виду вони можуть сприяти його розкриттю. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину описують на якісно-кількісному рівні. Таким чином підвищується практичне значення даної категорії криміналістики» [3, с. 32].

А вже В. В. Тіщенко стосовно значення криміналістичної характеристики правопорушень наголошував на тому, що під час розслідування нерозкритих протиправних діянь корисливо-насилницької спрямованості криміналістичний аналіз встановлених обставин дозволяє виявити між ними спільні та особливі риси, зробити висновок про можливе скоєння цих протиправних діянь однією і тією ж особою або однією і тією ж групою осіб. Крім того, науковець вказував на те, що даний висновок може бути виконаний не лише на основі повної криміналістичної характеристики кожного окремого кримінального правопорушення, а й на основі криміналістичного аналізу їх окремих обставин [9, с. 54].

На основі аналізу опитування респондентів (96 %) можна зробити висновок про необхідність розроблення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів в розрізі докладної побудови кореляційних зв'язків між окремими її елементами, що дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

Як доречно акцентують увагу криміналісти (В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін), «...одним із найбільш дискусійних в теорії криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є питання про кількісний і якісний склад елементів, тобто криміналістично значимих ознак, які повинні складати ядро криміналістичної характеристики. До основних елементів криміналістичної характеристики певного виду (групи) кримінальних правопорушень слід віднести тільки елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням, й до них належать: – характеристика предмету злочинного посягання (речі матеріального світу, на які спрямоване посягання – гроші, цінності, майно тощо); – типові способи вчинення кримінального правопорушення (складаються зі способів підготовки, безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та способів приховування (маскування) вчинених дій); – типова «слідова картина» події (комплекс матеріальних та ідеальних слідів, що притаманні певному виду (групі) кримінальних правопорушень та певним способам й етапам його вчинення); – характеристика особи підозрюваного (характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення протиправної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо); – характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо); – мотив та мета вчинення кримінального правопорушення (мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого; мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння)» [5, с. 580].

В свою чергу, В. О. Малярова акцентує увагу на тому, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. Авторка до вказаних ознак відносить наступні: пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Дослідниця робить висновок, що зазначені ознаки призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі [8, с. 114].

А вже А. Ф. Волобуєв формулює криміналістичну характеристику розкрадань майна через наявність наступних складових: «...особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення злочину (загальноекономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення і приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, заходи щодо маскування розкрадання, вчинення супутніх розкрадань злочинів); сліди розкрадання (документів та речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємства); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)» [3, с. 35].

Інша група науковців (А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк) наголошує на те, що у криміналістичній характеристиці містяться відомості про такі елементи механізму вчинення

протиправних діянь: «...предмет злочину (гроші, матеріальні цінності, наркотичні речовини тощо); місце, час та обстановка, характерні для вчинення злочинів окремих видів; способи підготовки, вчинення та приховування злочинів – певна система дій, прийомів та окремих операцій злочинців, у т.ч. використання знаряддя злочину (автотранспорту, вогнепальної й холодної зброї, знарядь зламу, обладнання для виготовлення фальшивих документів тощо); сліди злочинів (різноманітні зміни, які вносяться ними в навколишню обстановку); особа злочинця (комплекс властивостей злочинця, його зв'язків і відносин, пов'язаних з учиненням злочинів, що можуть бути використані для їх розслідування); особа потерпілого (характер поведінки, майнове положення, соціальні зв'язки тощо)» [6, с. 9]. А вже Н. С. Карпов визначає криміналістичну характеристику через такий набір складових: «...спосіб вчинення злочину; місце і обстановка; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпіла особа; особа злочинця; сліди злочину (у широкому значенні)» [4, с. 268-269]. Як бачимо, вказані вчені по різному підходять до питання формулювання кількості елементів у визначеній науковій категорії.

Висновок. Констатуємо вищенаведене, зазначимо, що, на нашу думку, криміналістична характеристика – це система взаємопов'язаних даних стосовно криміналістично значимої інформації щодо протиправних діянь окремої категорії, що сприяє їх ефективному розслідуванню завдяки її використанню в проведенні процесуальних дій та розшукових заходів, а також побудові та перевірці версій. Вказана категорія має важливе значення під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Визначено, що саме наявність докладно побудованих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

Список використаної літератури:

1. Аленин Ю. П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава* (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ): Зб. наук. праць. Одеса: Астропринт. 1997. С. 244–250.
2. Вискарка Т. В. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 105–110.
3. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26–37.
4. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 268–273.
5. Криміналістика : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. В. Пяковський та ін. Харків : Право, 2020. 752 с.
6. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
7. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика: Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2017. 474 с.
8. Маляррова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–113.
9. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: монография. Одесса : «Юридична література», 2002. 186 с.